

FUTBOLDA ŞİDDET VE ERKEKLİK: NEFER TARAFTAR GRUBU ÖRNEĞİ*

Muhammet Nurullah ÇAKMAK**, Veli Onur ÇELİK***

Özet

Bu çalışmanın amacı; futbol taraftarlarının (saha içi ve saha dışındaki futbol ile ilişkili faaliyetlerde) erkeklik kültürünün, gözlenen şiddet ile olan ilişkisini araştırmaktır. Araştırmanın örnekleminin oluşturulmasında yargısal örnekleme yöntemiyle Eskişehirspor taraftar gruplarından biri olan Nefer grubu seçilmiştir. Nefer taraftar grubuna üye taraftarlar arasında kolayda örnekleme yöntemiyle 348 taraftara internet ortamında Google Drive formları aracılığıyla ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, BEM Cinsiyet Rolü Envanteri ve Şiddet Kültürü Ölçeklerinden yararlanılmıştır. Verilerin bilgisayar ortamına aktarılması ve analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik analizleri için Açıklayıcı Faktör Analizi(AFA) yapılmış ve Cronbach alpha katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde t-testi, ANOVA ve Pearson Korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde; erkeklik kültürü ile şiddeti onaylama arasında ve şiddete maruz kalma ile şiddeti onaylama arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bunun yanında katılımcıların şiddeti onaylama düzeyleri yaş gruplarına ve eğitim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye'deki futbol ile ilintili şiddetin anlaşılması ve önlenmesi hususunda yararlı olabilecek teorik öngörülerin, pratik bulgular ile de desteklenebileceği sonucuna katkı sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler: *Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Şiddet, Taraftarlık.*

FOOTBALL MASCULINITY AND VIOLENCE: CASE OF NEFER FAN GROUP

Abstract

The purpose of this study is to examine relationship between masculine culture of football supporters (activities relate to football both inside and outside to the pitch) and violence observed (activities relate to football both inside and outside to the pitch). To form the sample of research Nefer Fan Group which is one of supporter groups of Eskişehirspor by using judgement sampling. 348 supporters of Nefer fan group were reached by using easy sampling method on internet with Google Documents forms. In accordance with the

* Bu çalışma "Futbolda Erkeklik ve Şiddet: Nefer Taraftar Grubu Örneği" başlıklı Yüksek Lisans tezinden uyarlanmıştır.

** Araş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi.

İletişim: mncakmak@anadolu.edu.tr

***Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi.

İletişim: onurcelik@anadolu.edu.tr

purpose of research, BEM Sex Role Inventory and Violence Culture Scale were used. The population of the study is comprised of football supporters in Turkey. Since the population is huge and difficult to reach, sampling of the study is chosen as 348 members of Nefer Supporter Group of Eskişehirspor. To collect data, BEM Sex Role Inventory, Violence Culture Scale and individual information form were used. To transfer and analyze the data, SPSS 22.0 Statistical Software Program was used. Exploratory Factor Analysis (EFA) conducted and Cronbach Alpha coefficients were calculated to make reliability and validity analyses. To analyze obtained data, t-Test, ANOVA and Pearson Correlation analyses were used. When findings were examined, it is founded that there are significant relationships between masculine culture and violence endorsement, and between violence exposure and violence endorsement. Besides it is presented that levels of violence endorsement of participants differentiate significantly in terms of age groups and level of education. Thanks to findings obtained from this study, it is concluded that theoretical insights about understanding and preventing violence regarding football in Turkey can be supported by practical findings

Keywords: *Gender, Masculinity, Violence, Fanship.*

Giriş

Modern dönemin getirdiği değişimlerle birlikte kadın ile erkeğin toplumsal rollerinde ve davranışlarında da dönüşümlerin yaşanmaya başladığı görülmüştür. Bu dönüşümle birlikte kadınlık ve erkeklik rolleri, gelenekten farklı olarak yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar daha da ileriye götürülerek her iki cinsiyet için de yeni roller ve tanımlar geliştirilmiştir. “Toplumsal Cinsiyet” kavramı da tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Connell, 2005).

Toplumsal cinsiyet kavramı günümüzdeki anlamıyla, ilk kez cinsiyete dayalı ayrımların asli toplumsal altyapısına atıfta bulunan Amerikalı Feministler arasında ortaya çıkmıştır. Bu kavram, cinsiyet ya da cinsel farklılık gibi terimlerin kullanımında gizli bir halde var olan biyolojik determinizmin reddedilmesidir (Scott, 2007: 3). Bu anlamda ilk olarak Ann Oakley tarafından 1972 yılında yayımlanan “Sex, Gender and Society” adı eserde kadın ve erkeğin realitedeki karşılıkları, farklılığa dayalı toplumsal cinsiyet anlamına gelen Gender kavramı ile tanımlanmıştır (Oakley, 2015). Erkeklik çalışmaları ise toplumsal cinsiyet çalışmalarının gündeme gelmesinden kısa bir süre sonra gündeme gelmeye başlamıştır.

Erkekler ile ilgili çalışmaların tarihi eski olsa da, psikanaliz ve psikolojiyi saymazsak sosyal bilimlerde erkeklik ve erkeklik kimliği üzerine yapılan

çalışmaların tarihi daha yakın zamana, toplumsal cinsiyet çalışmalarının yapıldığı döneme denk gelmektedir. Özellikle ikinci dalga feminizmin 1970'lerde tartışılmasını sağladığı toplumsal cinsiyet araştırmaları, önceleri kadınlar üzerine eğilirken sonraki yıllardan itibaren erkekleri de içine alarak tartışmaya başlamıştır. Çalışmaların yönü erkekler üzerine çevrilmiştir (Maral, 2004: 128).

Erkeklik, toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir kutbu yani kadınlık karşısındaki olarak tasarlanmıştır. Erkeğe atfedilen özellikler ile kadına atfedilen özellikler arasındaki sınır, iki ucu (kutbu) tanımlamada, neden ve sonuç ilişkisini belirlenmesinde temel dikkat noktası olmuştur. Sınır hattının niteliği biyolojik, psikanalitik ve disiplinler arası yaklaşım olarak değişiklik sergileyebilmektedir.

Biyolojik kuram taraftarlarına göre cinsiyet farklılıkları, biyolojik doğanın gerçekleridir. Bunun toplumsal sonuçlarının da, söz konusu nedene dayalı olarak kabul edilmesi gerekmektedir (Sancar, 2011: 176). Psikanalitik kurama göre cinsiyet, doğumdan itibaren başlar ve yaşam boyunca şekillenir. Erkeğin mizacı, kadının mizacından tamamen ayrıdır ve her cinsin kendine özgü bir yaşayışı vardır (Schwarz 1971; Freud, 1999: 20). Disiplinler arası yaklaşım, salt biyolojik ve psikolojik yaklaşımların yerine birkaç sosyal bilim disiplininden yararlanılması gerektiğini savunmaktadır (Connell, 2005).

Erkeklik konusunun en çok ilişkilendiği kavramların başında şiddet gelmektedir. Bilimsel alanların her biri, şiddet olgusunu farklı açılardan çözümlemektedir. Biyolojik yaklaşıma göre şiddet davranışının asıl nedeni bireyin beyin işleyişinde etkili olan kimyasal ve hormonal etkileşimlerdir. Psikolojik ve psikiyatrik yaklaşıma göre ise şiddet fenomenini; kişinin zihinsel durumu, psikopatolojik sendromlar, içgüdüsellik, egosantrizm, sertlik, yerinde duramama, zeka düzeyi, zihinsel hastalıklar, kişilik bozuklukları ve öfke gibi kişilik nitelikleri temelinde açıklamaktadır. Sosyolojik yaklaşıma gelince, şiddet eylemi büyük ölçüde yaşam tarzını belirleyen değerler yapısı, kurumsal ve toplumsal yapı, sosyalleşme süreci ve kişiler arası ilişkiler tarzı dahilinde incelemektedir (Kızmaz, 2006: 248).

Şiddetin en görünür yüzlerinin başında futbol tribünleri ve sahalari gelmektedir. 14. yüzyılda İngiliz kralı II. Edward'a futbolu yasaklatacak

kadar yoğunlaşan şiddet olayları modern dönemde de hız kesmeden devam etmiştir. Futbol şiddeti üzerine yapılan bilimsel araştırmalar; Marksist yaklaşım, Kültürel Çalışmalar Grubu, Leichester Okulu, Etnometodolojik yaklaşım, Etnojenik yaklaşım olarak ayrılmaktadır.

Marksist yaklaşımın en tanınan isimlerinden Ian Taylor'a göre şiddet, modern futbolun fonksiyonlarından biridir (Taylor, 2014). Futbolda şiddetin nedeni daha makro boyuttan, sınıflar arası eşitsizlik ve çatışmadan kaynaklanmaktadır (Young, 2012: 50). Kültürel çalışmalar grubuna gelince futbolda şiddetin temelinde gençlik alt kültürü bulunmaktadır. Leichester okulu, sporda meydana gelen şiddet olaylarının nedeni uygarlaşma sürecinden yeterince faydalanamayan gruplardır. Bunları genel olarak işçi sınıfı ve alan savunmasına giren, yerel gruplar olarak tanımlamaktadırlar (Dunning ve Ellias, 1986; Dunning, 1990). Etnografik yaklaşıma göre; araştırmalar sonucu elde edilen veriler doğrultusunda, holiganların gözü dönmüş şiddet yanlısı olmadıkları, olayların medya ve polis tarafından abartıldığını ileri sürmüşlerdir (Taştan, 2009: 57).

Erkeklik ve futbolda şiddet ilişkisi son dönemlerde oldukça sık tartışılmaya başlanmıştır. Dünyada ve ülkemizde futbolda şiddet ve erkeklik ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların konusu ve sonuçları oldukça benzer nitelikler taşımaktadır (Bairner, 1999; Jones, 2008; Harvey ve Piotrowska, 2013; Radmann, 2014; Bulgu, 2012)

Futbolda şiddetin temel nedeni yerleşik egemen erkeklik kültürünün sonucu olarak yorumlanmış ve araştırmalar bu alanda yoğunlaşmıştır. Bu çalışmanın ana eksenini de erkeklik kültürü ile futbolda şiddet arasındaki ilişkiyi tanımlamak üzerine yapılandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, futboldaki taraftar gruplarının erkeklik ve şiddetle olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Futboldaki şiddetin temellerinin, toplumsal cinsiyet bağlamında, erkeklik kültürü kaynaklı nedenlerini belirlemektir. Araştırmanın alt amaçları ise taraftarların yaşa, eğitim durumuna, şiddete maruz kalmaya göre şiddete yaklaşımları arasındaki farkları tanımlamaktır.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet çalışmaları özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren feminist hareketlerin güçlenmesi ile görünürlük kazanmıştır. İlk başlarda sadece kadın-erkek eşitliği üzerine kurulduğu ve kadın haklarını talep eden niteliğe sahip olmasına rağmen daha sonraları hayatın her alanında özellikle erkeklik çalışmalarını da içine alarak devam ettiği belirtilmektedir (Oakley, 2015; Vatandaş, 2011).

Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) ayrımının tarihi oldukça yenidir. Toplumsal cinsiyet terimi, günümüzdeki anlamıyla ilk kez Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmıştır. Bu terim, cinsiyet ya da cinsel farklılıkların temelinde yatan biyolojik determinizmi reddetmektedir (Scott, 2007: s. 3).

Erkeklik Kavramı

Sosyal bilimlerde, erkeklikle ilgili çalışmalar 1970'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedenlerinin başında ikinci dalga feminizmin yükselişe geçmesi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları gelmektedir. Daha sonraları ise bu konudaki çalışmaların sayısı hızla artmıştır (Maral, 2004: s. 128).

Erkeklik, erkeklerin biyolojik farklılıklarını gerekçe kabul ederek toplumsal yaşamda kendilerine biçilen rollerin, ne düşünüp nasıl ifade etmeleri gerektiğini anlatan unsurların geneli olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin biyolojik tanımının dışında genel geçer ve mutlak tanımı yoktur. Erkek, önemli oranda kültürel bir kurgu biçiminde zaman içinde var olmuştur. Toplumda, erkekliğin nasıl olması gerektiğini belirten iddialar zamana göre farklılık gösterebilmektedir. Eski ve yeninin egemen olma adına verdiği iktidar mücadelesi erkeği tanımlamaktadır (Uçan, 2012: s. 262).

Erkeklik çalışmaları 3 ana eksenle ilerlemiştir. Bunlar: Biyolojik Yaklaşım, Psikanalitik Yaklaşım ve Disiplinler Arası Yaklaşım olarak aşağıda sırasıyla ele alınmıştır.

Biyoloji, erkekliğin belirlenmesinde en önemli iç faktördür. Bireyin kadın ya da erkek oluşunun tayininde biyoloji şüphesiz başta gelmektedir.

Tartışma konusu olan durum ise biyolojik yapının toplumsal erkeklığe ne ölçüde etkide bulunduğudur (Brannon, 2010: s. 144).

Freud, kişilik gelişimi ve kadın erkek fonksiyonları arasındaki fonksiyonel farklılıkları vurgulayan teorisini 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya atmıştır. İnsanın cinsel kimliği doğumu ile başlar ve yetişkinlik dönemiyle devam ederek kimliğini ve kişiliğini oluşturduğunu iddia eden Freud'a göre, biyolojik yapı cinsiyeti belirlemede temel öneme sahiptir (Brannon, 2010: s. 108; Freud, Tarihsiz).

Disiplinler arası yaklaşım, erkeklik çalışmalarında yeni sayılabilecek yaklaşımdır. Salt biyolojik ve psikolojik yaklaşımların yerine birkaç sosyal bilim disiplininden yararlanılmasını savunmaktadır. Tarih, Sosyoloji, Antropoloji bu alanların birkaçıdır (Connell, 2005).

Spor ve Erkeklik

Spor kurumu üzerine yapılan toplumsal cinsiyet analizi araştırmalarının tarihi kategorik yaklaşımdan ilişkiyel yaklaşıma doğru seyir izlediği görülmektedir. Kategorik yaklaşım, toplumsal cinsiyet çalışmalarının ortaya çıktığı ilk dönemde spor ve cinsiyet çalışmalarında hâkim olan yaklaşımdır. Çıktığı dönemlerde sık sık biyolojik determinizm eleştirilerine maruz kalmıştır. Spora katılım ve performanstaki cinsiyet farklılıklarına sosyalleşme süreciyle açıklama getirirken, kişileri kadınsı ve erkeksi olarak kategorilere ayırmıştır (Bulgu, 2005: s. 168).

Daha çok liberal söylemler etrafında şekillenen ikinci yaklaşım olan ilişkiyel yaklaşım da ise spor ortamındaki kaynaklara ulaşımında kadın ve erkek arasındaki eşitsiz koşullar ele alınmaktadır. Sporun toplumda egemen konumda olan zümrelerin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verme amacı güttüğünü tarihsel olarak tarihsel olarak üretilip, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Liberal feminizmin eşitlikçi yaklaşımı etrafında şekillenen bu tür araştırmalarda amaç, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve kadına atfedilen kadınlık kimliğinden kurtulup erkek alanlarında var olabilmesidir (Bulgu, 2005: s. 168).

Messner (1990), 30 atlet üzerinde yaptığı çalışmada organize sporlara çocukluk çağındaki katılımı ve erkeklik kimliğinin oluşumu arasındaki

ilişkiyi incelemiştir. Erkekliğin inşasındaki farklılıklar ve benzerlikleri açıkladığı çalışmada, kişisel yapı ve toplumsal yapı arasındaki etkileşimi ortaya koymuştur. Messner'in bu çalışması spor ve erkeklik alanındaki ilkler arasındadır.

Drummond (2002), sporun günlük hayata etkisi ve erkeklik ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada; erkekliğin spor aracılığıyla sosyal olarak inşa sürecini elit düzeydeki sporcular üzerinden araştırmıştır. Can kurtarma, vücut geliştirme ve tiriathlon sporu yapan erkeklerin aileleri, kadınlar ve diğer erkeklere karşı tutumları incelenmiştir.

Wheaton (2000), spor ve erkeklik değerleri arasında tarihsel olarak sıkı bir bağ olduğunu belirtmiştir. Batı tarihi açısından erkekliğin sporla olan ilişkisi çift yönlü çalışmaktadır. Spor erkekliği, erkeklik de sporu belirlemekte, anlamlandırmakta, yönlendirmekte ve yöneltmektedir.

ŞİDDET

Etimolojik açıdan şiddet kavramı birçok dilde yakın anlamlar taşımaktadır. Fransızcada şiddet, bir kişiye güç ve baskı uygulayarak isteğinin dışında bir iş yaptırmak, duyguların kabaca ifade edilmesinin doğal eğilimi, bir şeyin karşı koyulmaz gücüdür. Latince şiddet, *violentia*'dan gelmektedir. *Violentia*, şiddet, acımasız kişilik, güç demektir. Yunanca anlamı ise *Bia*'dan gelir ki, bedensel güç, esneklik ve aynı zamanda güç kullanımı, şiddet kullanımı anlamlarına gelmektedir (Michaud, 1995: s. 7).

Türk Dil Kurumunun güncel tanımına göre şiddetin altı anlamı bulunmaktadır. Bunlardan biri ve günlük hayatta sıkça kullandığımız “Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma” tanımıdır. “Karşıt görüş” denildiğinde ilk akla gelen siyasal anlamının yanı sıra birçok alanı da kapsamaktadır. Karşıt görüş; siyasi görüş, spor taraftarlığı, marka bağımlılığı, kadın erkek farklılığı gibi alanları da içine alan, çoğu zeminde karşılık bulan bir niteliğe sahiptir.

Şiddeti genel anlamda tanımlayacak olursak, “bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya bir kaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa orada şiddet vardır” (Michaud, 1995: s. 8).

Bilimsel alanların her biri, şiddet olgusunu farklı açılardan çözümlemektedir. Biyolojik yaklaşıma göre şiddetin temel nedeni beyin fonksiyonlarına bağlı olarak kimyasal ve hormonal etkileşimlerdir. Bu çerçeveye göre şiddet diyet, alerjiler, hormonal düzensizlikler, testosteron gibi biyo-kimyasal etkenler, beyin bozuklukları ve tümör gibi nöropsikolojik nedenler ile XYY hastalığı gibi kalıtsal etkenler üzerinden açıklanmaktadır. Psikolojik ve psikiyatrik yaklaşıma göre ise şiddet olgusu; kişinin zihinsel süreci, psikopatolojik hastalıklar, içgüdüsellik, benmerkezcilik, sertlik, aşırı hareketlilik, zeka seviyesi, zihinsel hastalıklar, kişilik bozuklukları, öfke gibi kişisel özellikler çerçevesinde açıklanmaktadır. Sosyolojik yaklaşıma gelince şiddet faktörünün önemli ölçüde yaşam tarzını belirleyen değerler yapısı, sosyal ve kurumsal yapı, sosyalleşme süreci ve bireyler arası ilişkiler biçimi temel alınarak analiz edilmektedir (Kızmaz, 2006: s. 248).

Futbolda Şiddet

Futbolda şiddetin ortaya çıkışı yeni değildir. 14. Yüzyılda İngiliz kralı II. Edward'a futbolu yasaklatacak kadar yoğun şiddet olayları yaşanmıştır. Bazı kırılmalar ve değişmelerle birlikte sporda şiddet, düz bir grafik çizmemiş, inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir.

Ülkemizde de futbolda şiddet konusu özellikle son yıllarda önemli oranda araştırılmaya başlanmıştır. Çeşitli yaklaşımların temsilcileri tarafından seyirci şiddetinin (Kayaoğlu, 2000; Acet, 2001; Şahin, 2003; Çağlayan ve Fişekcioğlu, 2004; Talimciler, 2006; Yıldız ve diğ. 2007) incelenmesinin yanı sıra, hakem şiddeti üzerine (Cengiz vd., 2008) ve bizzat futbolcular arasında geçen şiddet olayları da çalışılmaya başlanmıştır (Bulgu, 2012).

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren futbolda şiddet olayları ağır hasarlar ve tahribatlarla gündeme gelmiştir. Bu olayların en önemlilerinden biri de 1964 Peru-Arjantin karşılaşmasıdır. Hakemin ev sahibinin golünü iptal etmesinin ardından çıkan olaylarda 320 kişi hayatını kaybetmiştir. 1984 Kolombiya-Amerika karşılaşmasında 24, 1985 Liverpool-Juventus maçında ise 39 kişi hayatını kaybetmiştir (Ayan, 2006: s. 203; İlhan, 2014: s. 189).

23 Haziran 1968'de River Plate-Boca Juniors arasında, Buenos Aires'teki maçta, seyircilerin kapalı çıkış kapısına yüklenmeleri nedeniyle 150'den

fazla kişi yaralanmış ve 74 kişi hayatını kaybetmiştir. 1971 Celtic – G. Rangers arasında, İbrox Stadyum’unda oynanan İskoçya derbi maçında, golsüz devam eden karşılaşmada Celtic öne geçince G.Rangers taraftarları ayaklanmışlardır. Son dakikada G. Rangers’lı oyuncu Colin Stein’in golüyle Rangers’ın beraberliği yakalamasına rağmen birçok Rangers taraftarı ayaklanmaya devam etmiş ve 66 kişi ölmüş, 140 kişi yaralanmıştır (Zelyurt, 2011: s. 100).

15 Nisan 1989’da Liverpool – Nottingham Forest arasında oynanan maç sırasında çıkan olaylarda 96 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay İngiltere futbolunun en trajik olayı olarak görülmektedir. Olaydan sonra İngiliz futbolu eskisi gibi olmamış, holiganizme ve şiddete karşı çok sert ve kalıcı önlemler alınmıştır. İngiliz holiganizmi için bu olay dönüm noktasıdır (Zelyurt, 2011: s. 101)

1960’lardan sonraki şiddet olayları kanlı, ölümcül olmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesi 17 Eylül 1967 de oynanan Kayserispor-Sivasspor karşılaşmasındaki olaydır. Bu olayda 41 kişi hayatını kaybetmiş, 100’den fazla kişi yaralanmıştır. Maç sonunda iki şehir arasında kavga çıkmış, Sivaslılar, Kayseri’yi basmaya gelmişlerdir (Kozanoğlu, 1996: s. 121).

Futbolda Şiddete Kuramsal Yaklaşımlar

Futbolda şiddet konusundaki kuramsal yaklaşımlar, genel olarak şiddet teorilerinin alt dalları olarak kimlik kazanmaktadır. Şiddet kavramını tanımlamaya çalışan kuramcılar, modern toplumların tam ortasında yer alan, çok fazla göze batan, ulaşılması kolay ve kitlesel olan spordaki şiddet olaylarını anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır.

Marksist yaklaşım, futbolda şiddet olayını eleştirel çerçevede ele almıştır. Yaklaşımına göre futbolda şiddetin asıl nedeni, futbolun değişen yapısıdır. Genel Marksist teoriler üzerinden okuma yapan görüş, şiddeti modern futbola içkin işlev olduğu gerekçesi ile eleştirmektedir.

Taylor’a (2014) göre şiddet, modern futbolun fonksiyonlarından biridir. Oyun, kalabalıklar önünde oynanır, rekabet artırılır ve körüklenir. Temel amaç kazanmaktır. İzleyicilerden oluşan kalabalıklar sayesinde insanlar

irrasyonel davranışlarda bulunurlar. Bireysel olarak asla yapmayacakları davranışları, kendisini kolektife bırakarak rahatlıkla yerine getirir. Bunun sonucunda bireylerin şiddet kullanımını bir anlamda meşrulaştırılır.

Kültürel çalışmalar grubu, futbolda şiddetin temellerini kültürel kodlarda aramaktadırlar. Çalışmalar genellikle gençlerle ve gençlik alt kültürleri ile alakalıdır.

Kuramı, tek bir disiplin içine almak mümkün değildir. Film teorisi, iletişim çalışmaları, eleştirel tarih okumaları, felsefe, politika ve de sosyoloji gibi birçok alanı içine alarak, geniş bir literatür oluşturmuştur. Kuramcılar, Durkheim ve Parsons'un fonksiyonalizmini, Marks ve Engels'in Marksist araçlarını, Elias'ın figürasyonalizmini kullanmışlardır. Fakat görüşlerini belirlemede en temel nokta Gramsci'dir (Hargreaves ve McDonald, 2000: s. 48).

Leicester okulunun temsilcilerinden olan Elias, Eric Dunning ile birlikte 1960'lerden itibaren spor sosyolojisine yönelmişlerdir. Daha genel anlamda Elias ve Dunning, sporu bir uygarlaşma süreci olarak görmektedirler. Kadın ve erkek seyirciler, spor vasıtasıyla içince buldukları kuşatılmış alanlardan çıkarak, birbirlerini taklit ettikleri, mimetik bir alan olan boş zaman faaliyetlerine yönelmektedirler. Bu sayede yıkıcı, saldırgan hareketlerini kontrol edebildikleri alanlara yönelmiş ve şiddetten uzaklaşmış olmaktadır. Sporda meydana gelen şiddet olaylarının nedeni bu uygarlaşma sürecinden yeterince faydalanamayan gruplardır. Bunları genel olarak işçi sınıfı ve alan savunmasına giren, yerel gruplar olarak tanımlamaktadırlar (Dunning ve Ellias, 1986; Dunning, 1990).

Futbolda şiddeti konu alan bir diğer yaklaşım olan Etnografik yaklaşımın temel savı; genel geçer, kapsayıcı, tümden gelici yaklaşımlar yerine; yerel, katılımcı gözlem, kişisel ilişkiler ve gündelik yaşam incelenmelidir. Holiganları sadece gürültü çıkaran, içki içen, kavga eden tipler olarak tanımlamak, soruna yüzeysel bakmaktır. Medyanın bize anlattığı holigan görüşleri yerine birebir katılımcı gözlemlerle olaylar yerinde değerlendirilmelidir. Futbolda şiddet olayları hakkında yazan yazarların çoğu sahaya inmemiş, holiganlarla vakit geçirmemiştir. Böyle bir çalışmanın doğruluğu tartışmalıdır (Pearson, 2012: 24).

Futbolda şiddet sorunsalına ilişkin kuramlardan bir diğeri Etnojenik yaklaşımdır. Etnojenik kuramcılar diğ teorilerin aksine bir yol izlemiş ve tribündeki şiddete olumlu yönden yaklaşmıştır. Yaklaşımına göre tribünlerdeki şiddet sembolik ve kurallıdır. Bu semboller ve kurallar şiddetin ve saldırganlığın sınırlarını belirlemekte, daha büyük ve yıkıcı şiddet olaylarının önüne geçmektedir. Saldırganlığı, yıkıcılığı önleyen bir tampon, erkeklik meziyetlerinin gösterildiği ritüeller olarak alması nedeniyle eleştirilmiştir (Bulgu, 2005: 236).

Erkeklik ve Şiddet

Şiddet denilince akla gelen ilk cinsiyetin erkeklik olduğu, tarihin derinliklerine yapılan yolculuklarda savaşlar, kavgalar, devrimler, isyanlar, sert spor müsabakaları tamamına yakını erkek tarafından gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Savaşan, dövüşen, koruyan olarak erkek ön plana çıkarken, çocukluk döneminden itibaren erkeklik ve şiddet ilişkisi vurgulanmaktadır (Connell, 2001).

Erkeklik ve şiddet ilişkilerine dair maddi bilimsel bulgular önemli tartışmalara neden olmuştur. Sosyobiyojistlere göre şiddetin uygulayıcıları çoğu zaman erkeklerdir ve erkekler şiddet kullanabilir cins olarak tanımlanmaktadır. Bu tezin temelinde erkeklerin biyolojik/genetik olarak şiddet kullanmaya yatkın olduklarına dair yaygın inanç bulunmaktadır. Erkeklerin doğasında şiddetin var olduğu iddiası ya kromozomlar ya da hormonlar üzerinden kendini açıklama alanı bulmuştur. Erkek türü yaradılışının ve yaşamak için sürdürdüğü hayatta kalma mücadelesinin bir sonucu olarak saldırgandır ve yaşadığı toprağı koruma içgüdüğü ile şiddeti kullanma ve çatışmayı göze alma gibi bir türsel özellikle donatılmıştır. Hormonbilimciler de iddiayı pekiştirecek deliller ortaya koymuşlardır. Erkek hormonu olan testosteronu hayatta kalma için öldürme içgüdüğü gibi eğilimlerle tanımlayarak, saldırgan testosteron iddiasını ileri sürmektedirler (Sancar, 2011: s. 216).

Erkeğin kalıtsal yaşam içgüdüleri, görünürde daha güçlü olan kendi erkek imajını sürdürme itkisi tarafından bodur bırakılmaktadır. Örneğin farklı bir şekilde yaşama ve bir erkek değil veya korkak olarak adlandırılma riskini göze almaktansa çarpışmayı hatta ölmeyi göze almaktadır (Goldberg, 1994: s. 18).

Erkeklik kanıt ister ve bu kanıtların sürekli sınanması gerekir. Kanıtlama devamlı, acımasız ve ulaşılmazdır. Nihayetinde bu kanıtlama devamlılığı anlamsızlaşarak Weber'in ifadesi ile bir spor durumuna gelir (Kimmel, 2013: s. 94).

Erkeklik ve şiddet ilişkisi, biyolojik ve psikolojik durumun etkilerinin yanı sıra toplumsal olarak inşa edilmektedir. Erkeğin şiddet kullanımını mevcut kültürel öğeler, toplumsal yapı, kültürel normlar tarafından onaylanmakta ve yüceltilmektedir. Erkekliğin şiddetle olan ilişkisinin en önemli tarafı toplumsal cinsiyete atfedilen anlamdır.

TARAFTARLIK

Taraftarlık, Türk Dil Kurumuna göre “Yandaş. Sporunun veya sporcuların temsil ettikleri renklere, kulübe veya bayrağa bağlı kimsedir” (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54fef120e0fb13.91640056).

Taraftarlık denilince genellikle akla ilk gelen spor taraftarlığıdır daha da özelde futbol taraftarlığıdır. Herhangi bir takımın renklerine gönül vermiş bireyler açısından kullanılmaktadır. Taraftar, kimi zaman 12. oyuncu, kimi zaman sermayedar, kimi zaman ise suçludur.

Taraftarlar niteliklerine göre çeşitli şekilde gruplandırılmaktadır. Taraftarın takımına bağlılık derecesi, bu bağlılığın niteliği taraftarın hangi grubun üyesi olduğunu belirlemektedir. Taraftarlar genellikle seyirci, taraftar, fanatik ve holigan olarak sınıflandırılmaktadır (Hunt ve diğ., 1999).

Fanatik kavramı kimi zaman taraftar anlamında kimi zaman ise holigan anlamında kullanılmaktadır. Taraftar ile fanatik arasındaki en belirgin fark, fanatiklerin takımlarına taraftarlardan çok daha fazla bağlı olmalarıdır. Holigan kavramı ile arasındaki en önemli fark ise holiganların fanatiklere kıyasla şiddete daha eğilimli olmaları ve saldırganlık davranışı sergilemeleridir. Taraftar kavramı, holigan kavramına göre daha naif, şiddetsiz bir anlam taşımaktadır. Holigan kavramı ise daha çok yıkıcılık, şiddet, saldırganlık gibi olumsuz anlamlarla anılmaktadır (Koçer, 2012: s. 113).

Taraftar Grupları

Taraftar grupları, taraftar kimliğinin ön plana çıkmasındaki en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Kulübün kimliğinin yanında grubun kimliğinin de var olması demek grup takipçilerinin örgütlü olduklarını açıklamaları demektir. Örneğin İtalya’da ‘ultras’, İngiltere’de ‘holigan’ grupları, Latin Amerika’da ‘barras bravas’ olarak bilinen taraftar gruplarının kimliklerinin kesin olarak belirmeye başlaması farklı coğrafyalarda farklı tarihlere işaret etmektedir. İtalya’da 1960’ların sonunda Milan tribünlerinde oluşan Fossa De Leoni taraftar grubu, yaygın olarak tanınan ilk kurumsallaşmış taraftar gruplarından biri olarak ortaya çıkar (Aydın ve diğ., 2008: s. 303).

Taraftar grupları, futbol dünyasında önemli yer edinmiş, uluslararası etkiye sahip oluşumlardır. Geçmişin düzensiz, örgütsüz, informel grupları, günümüzde daha organize ve formel yapıya dönüşmüşlerdir. Örneğin İngiltere’de tıpkı futbol kulüpleri federasyonu gibi taraftar grupları federasyonu kurulmuştur (bkz, Football Supporters Fedaration).

Tanzimat döneminde ortaya çıkan “kabadayı” tanımlaması günümüzde geçerliliğini devam ettirmektedir. Kabadayılar, semtin namusunu koruyan, başka semtlerden istenmeyen ziyaretçilerin gelmemesini, semt sakinleri arasındaki meselelerin dürüst ve adil bir biçimde çözümlenmesini ve uygunsuz davranışların cezasız kalmamasını sağlarlardı. (Kandiyoti, 1997:212). Taraftar grupları da semti koruyan, şehri koruyan, stadı koruyan fedakar, delikanlı tiplerdir

Osmanlı’nın son döneminde kabadayılık kurumunu ortaya çıkaran etkenlerle, günümüz taraftar guruplarını ortaya çıkaran etkenler önemli ölçüde benzerlikler taşımaktadır. 1980 sonrası itibarıyla Türkiye toplumu önemli dönüşümler geçirmiş ve boşluklar meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu boşluklar çeşitli oluşumları ortaya çıkarmıştır. Taraftar grupları bu dönemde sahneye çıkmıştır. Beşiktaş Çarşı taraftar gurubu kurucusu ve amigosu olan Alen Markaryan, bir görüşmede şunları aktarmaktadır;

‘...12 Eylül sonrası Beşiktaş semtinde özellikle çevredeki liselerden Fenerbahçe’li ve Galatasaray’lıların yayılması bu oluşumu tetiklemiştir... 70li yılların başında Beşiktaş’ta başlayan arkadaşlığımız 80’lerin ortasına

kadar hiç bozulmamıştı. Bu güç ile semt içinde oluşan Fenerbahçe'lilik ve Galatasaray'lılığı Beşiktaş lehine çevirdik. Kapalı tribün tartışmalarından da galip gelen biz olduk ve bu süreç içinde hızla büyüdük. Burası bizim semtimizdi ve bizler de onu korumak zorundaydık...' Senem Gülkar, "25 Yıldır Dimdik Ayakta Çarşı", Beşiktaş Dergisi, Sayı: 72, İstanbul, Mart 2007, ss. 46-47.: Aktaran Dikici, 2008:39).

Taraftar grubu üyeleri, eski kabadayılardan yeni görevlerini almışlardır; semti korumak! Taraftar grupları bireyin kendini özdeşleştirdiği birlikteliklerdir. Bu birliktelik çoğu zaman sıkı ilişkilerin geliştirildiği, iç normların ve kuralların oluşturulduğu yapılar şeklinde işlemektedir.

Ülkemizde 1980'li yıllara kadar etkin düzeyde organize olmuş taraftar örgütlenmelerini görmek pek mümkün değildir. Bu tarihten itibaren özellikle İstanbul'un üç büyük futbol Kulübü taraftarları arasında gruplar kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan en popülerleri Beşiktaş'ta 'Çarşı', Fenerbahçe'de 'Genç Fenerbahçeliler', Galatasaray'da ise 'Ultraslan'dır. Ayrıca Bursa'daki 'Teksas', Trabzon'daki 'Çılgınlar', Sakarya'daki 'Tatangalar', Sivas'taki 'Yiğidolar', Manisa'daki 'Tarzanlar', Rize'deki 'Mekansızlar', Eskişehir'deki 'Kızılıklı', 'nefer' ve Ankara'daki 'Gecekondu' da sistemli bir şekilde örgütlenmiş diğer taraftar gruplarından (Dikici, 2008 :14)

Taraftar Grupları ve Şiddet

Taraftar grupları bireyin kendini özdeşleştirdiği birlikteliklerdir. Bu birliktelik çoğu zaman sıkı ilişkilerin geliştirildiği, iç normların ve kuralların oluşturulduğu yapılar şeklinde işlemektedir. Bu anlamda grubu daha iyi tanımlamak adına kolektivite tanımlanmıştır.

Adorno (1999)'ya göre, birey açısından bir gruba dahil olmak, hayatı daha kolay kılmak gibi bir işlevi yerine getirir. Birey, güçsüzlüğünün farkına varmaktan kurtulur; kendi çevreleri içindeyken, bir avuç insan birçok kişi oluverir. 'Ben'in çıkarları ile kendisini ilişkilendirdiği kolektif arasında şeffaf bir ilişki yoktur. Kolektifin kaderini paylaşmak istiyorsa ben'in kendisini feshetmesi gerekir. Burada, Kantçı kategorik yükümlülüğün bir kalıntısı açıkça görülebilmektedir: olup bitenlerin altına imzanızı atmanız istenmektedir.

Arendt (2014) ise kolektife yaklaşırken bireyin özerkliğini kaybetmesi üzerinden değerlendirmelerde bulunarak, özgür düşüncenin feshedilmesi ve bireyin kolektifin emrinde hareket etmesi sonucunu şiddetle ilişkilendirmekte ve kötülüğü sıradanlaştırdığını, normalleştirdiğini ileri sürmektedir. Bireyin özerk düşünme yetisini kaybetmesi, kendisini ve vicdanını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Kolektifin emirlerini yerine getirmek, meşru gayri meşru ayrımını yapmamak, şiddet uygulanıp uygulanmamasını önemsememek üye açısından kritik edilememektedir. Dolayısıyla eleştiri süzgeci ortadan kalkmakta ve birey kendisini kaybederek grupta dirilmektedir.

Bergson (1986), “kanun buyruktan zorlayıcı, buyruk kanundan zaruriliği alır. Böylece cemiyet düzeninden çıkmak, tabiata aykırı bir özelliğe bürünür. Hatta çokça tekrür etse bile bize tabiattaki ucubeye benzeyen bir cemiyet istisnası olarak görünür”. Taraftar grupları cemiyetin mikrosu, cemaat yapılarıdır. Kendi içlerinde kanun oluşturup, bu kanunlara uymayı zorunlu hale getirmektedirler. Gruba ait olan birey, oluşturulan bu kolektifin emirlerini yerine getirmeye kendisini mecbur hisseder. Grup içi kanuna karşı gelmek ya da informel yasalara uymamak; aşağılanmaya, dışlanmaya, horlanmaya neden olacaktır.

King (2001)’e göre şiddet, taraftar grubu arasında ortak bir hafıza oluşturmakta, grup bilincini pekiştirmektedir. Örneğin maç sırasında ya da sonrasında meydana gelen bir dakikalık şiddet olayı bile kolektif hafızada önemli yer bulur. Maçın ardından gelecek günlerde sürekli bu olay canlı tutulur ve grup arasında paylaşılarak motivasyon, birliktelik artırılır.

R. Girtler (2006) taraftar gruplarını kabilelere ilişkilendirmektedir. “Taraftar derneklerine giriş ve aidiyet merasimleri, yapıları itibarıyla kabilelerin savaşçıları belirlediği merasimlere veya eski kültürlerdeki vaftiz olgusuna benzemektedir”. Modern dünyanın getirdiği aidiyet boşluğunu gençler, bu guruplar vasıtasıyla ikame etmektedirler. Bu ikamenin şekli genellikle şiddet olmaktadır. Eski kabilelerde yer edinebilmek, statü kazanabilmek nasıl ki güce, şiddete, mücadeleye bağlıysa; aynı şekilde modern kabileler olan taraftar gruplarında statü sahibi olmak, yer edinmek, ayrıcalık kazanmak güce, şiddete ve mücadeleye bağlıdır (Girtler, 2006: s. 114).

Erkeklik ve Futbolda Şiddet

Futbol taraftarları; iktidarı, rakip takım taraftarlarından ve kendi iç çekişmelerden sert ve zor bir şekilde kazanırlar. İktidarın devamını sağlamak sertliğin ve zorluğun sonuçlarına katlanmak ve araçsallığıyla uzun vadeli ilişki kurmakla mümkündür.

Futbol ortamının söylemleriyle, pratikleriyle, kurallarıyla, erkeklerin iktidarını yapılandıran bir alandır ve şiddet pratiklerinin, erkeklik kimliklerini yeniden üretirken, diğer taraftan erkek hegemonyası lehine bir iktidar mekanizmasını da işletmektedir (Bulgu, 2012:178).

İktidar ilişkilerini vurgulayan ve pratikte erkekliğin yeniden üretilmesini hedefleyen şiddet ögesi, cinsiyet mantığında erkek anlayışının kendisini ifade eden oyunların bir veçhesidir. Futbola dair şiddet, erkeğin erkeğe karşı iktidarı ve hükmünü amaçlar. Şiddetin uygulanması erkekler arasındaki dayanışmayı arttırırken, erkeklikleri pekiştirir ve meşrulaştırır (Onur ve Koyuncu, 2004: 40).

Futbol taraftarı, yöneticisi, antrenörü ve diğer bileşenleriyle egemen, saldırgan, şedid erkeksi değerleri ön plana çıkarmıştır. Bir müsabaka sonrası çıkan olayların ardından Beşiktaş Başkanı Fikret Orman'ın yaptığı açıklama şu şekildedir; “Bursa dönüşü takımı protesto ettiler, adam gibi oynayın dediler. Bunlar kız gibiler, bireysel olarak karşımıza çıkamazlar. Takımın mağlubiyetiyle mutlu olanlar var, böyle taraftarlık olmaz. Emniyetin de burada ihmali var. Bekliyorum ki yeke yek gelsinler ama gelemezler, biliyorum” (<http://spor.internethaber.com/spor/super-lig/besiktas-taraftarina-kiz-yakistirmasi-204662.html>).

Jones (2008), kadın futbol seyircileri üzerine yaptığı çalışmada, futbol kültürünün erkek egemen kültürel öğelerine dikkat çekmiştir. Gerek görüşmelerde gerekse maç esnasında yapmış olduğu gözlemlerde futbolun kadın taraftarlar üzerinde bile erkeklik kültürünün etkilerini gözlemlemiştir.

Harvey ve Piotrowska (2013), yapmış oldukları psikososyal çalışmalarında futbol taraftarlarının hoşgörüsüzlük, şiddet davranışlarını Freud ve Lacan'ın “Transfer” kavramı üzerinden incelemiştir. Araştırmaya göre şiddetin temel nedeni postmodern dönemde silikleşmeye başlayan, netliğini kaybeden kimliğin, cinsiyet üzerinden tekrar geri kazanılmaya

çalışılmasıdır. Cinsiyeti, arkaik anlamda yorumlayan futbol seyircileri, kimliğin yeniden kazanılması ve kayıpların telafisi için şiddet, aşırılık, hoşgörüsüzlüğe başvurmaktadır.

Radmann (2014), İsveç'te holigan taraftar grupları ile yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, taraftarların kendilerini tanımladıkları ilk sıfat sert erkekliktir. Kesinlikle kadın ve çocuklara ait olduğu iddia edilen özellikleri kendilerinde görmemektedirler. Araştırmanın sonuçları holiganların; fiziksel olarak güçlü, sert, korumacı oldukları ve kendilerini erkekliği temsil eden son grup olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Şiddet, sertlik, güçlülük erkekliğin dolayısıyla grubun en önemli özelliğidir.

Adı geçen çalışmalar gibi diğer çalışmalar da erkeklik kültürü ve şiddet arasındaki ilişkiye dikkat çekmeye çalışmıştır (Hickey ve Fitzclarence, 1997; Spaaij, 2008; Bairner, 1999).

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, araştırma grubu, veri toplama süreci ve araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde kullanılan yöntemlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Kullanılan Ölçme Araçları

Bu çalışmada amaçlara uygun olarak Betimsel analiz ve Bağıntısal Araştırma Modeli kullanılmıştır. Nefer taraftar grubunun şiddete yaklaşımları, erkeklik kültür ve şiddet arasındaki ilişki, eğitim durumu ve şiddet arasındaki doğrusal bağ ile farklı özellikler arasındaki ilişki betimlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada katılımcıların cinsiyet rollerinin belirlenmesinde Bem (1981), tarafından geliştirilen ve Kavuncu (1987) tarafından Türkçe'ye uyarlanan BEM cinsiyet rolü envanteri kullanılmıştır.

Bozkurt, vd. (2015) tarafından geliştirilen Şiddet Kültürü Ölçeği, toplam 9 ifade ve Şiddeti Onaylama, Şiddete Maruz Kalma olarak 2 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert ifade aralığında (1 Kesinlikle katılmıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde oluşturulmuştur.

Hipotezler

Bu çalışmada test edilen hipotezler aşağıda şu şekilde verilmiştir:

H1. Erkeklik ve şiddeti onaylama arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

H2. Yaş gruplarına göre katılımcıların şiddeti onaylama düzeylerinde anlamlı fark vardır.

H3. Şiddete maruz kalma ve şiddeti onaylama arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’deki futbol taraftar grupları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme yargısal örnekleme yöntemi ile belirlenen Eskişehirspor taraftar gruplarından Nefer taraftar grubudur. Nefer taraftar grubunun seçilmesinin en önemli nedeni Eskişehirspor’un en etkili ve en fazla üyeye sahip taraftar grubu olmasıdır. Bu doğrultuda Nefer grubu üyelerinden kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş toplam 348 taraftar araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın bu kısmında araştırmaya katılan Nefer taraftar grubunun cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve Nefer’de geçirilen süreye ilişkin betimsel bulgulara yer verilmiştir. Grup üyelerine ilişkin değerler Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Araştırmaya Katılan Nefer Taraftara Grubuna İlişkin Betimsel Veriler

		Frekans	Yüzde (%)
CİNSİYET	Kadın	22	6,3
	Erkek	326	93,7
YAŞ	18 yaş altı	80	23
	19-25 yaş	127	36,5
	26-35 yaş	95	27,3
	36 yaş ve üstü	46	13,2

EĞİTİM DURUMU	Ortaöğretim ve Altı	142	40,8
	Lisans ve Lisansüstü	206	59,2
MESLEK	Ücretli işçi	78	22,4
	Üst yönetici	21	6,0
	Memur	54	15,5
	Küçük esnaf	29	8,3
	Büyük ölçekli işletmeci	12	3,4
	İşsiz	8	2,3
	Öğrenci	146	42,0
	NEFERDE GEÇİRİLEN SÜRE	1 yıl	98
2-4 yıl	90	25,9	
5-7 yıl	62	17,8	
8 yıl ve üzeri	98	28,2	
TOPLAM		348	100

Tablo 4.1. incelendiğinde araştırmaya katılanların cinsiyet bakımından erkek yoğun bir örnekleme sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre katılımcıların yalnızca 22’si (% 6,3) kadınlardan oluşurken, 326’sının (% 93,7) erkek taraftarlardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum taraftar gruplarının genelde erkek yoğun grupları olması bilgisi ile paralellik göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen demografik bilgilerden bir diğeri de katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin bilgilerdir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların 142’si (40,8) ortaöğretim ve altı, 206’sı (59,2) ise lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Meslek durumuna ilişkin yapılan analizler sonucu öğrencilerin sayısı 146 (% 42), ücretli işçiler 78 (%22,4), memurlar 54 (%15,5), küçük esnaf 29 (% 8,3) üst yöneticiler 21 (% 6) büyük ölçekli işletmeciler 12 (3,4) kişiden oluşmaktadır. “Nefer taraftar grubunda kaç yıldır bulunmaktasınız?” sorusuna cevap veren taraftarların bir yıldır diyen taraftarların sayısı 98 (% 28,2) , 2-4 yıldır diyenlerin sayısı 90 (% 25,9), 5-7 yıldır diyenlerin sayısı 62 (% 17,8) ve son olarak yine 98 (%28,2) kişi 8 yıl ve daha fazla olmak üzere taraftar grubunda yer almaktadır.

Verilerin dağılımına ilişkin yapılan Basıklık ve Çarpıklık testi sonuçları, incelendiğinde, BEM Cinsiyet Envanterine ilişkin verilerin çarpıklık değerlerinin -1,236 – -,593 arasında; basıklık değerlerinin ise -,799 – -,037 arasında değiştiği görülmektedir. Şiddet kültürü ölçeğine ilişkin

verilere bakıldığında çarpıklık değerleri 1,492 – -,328 arasında; basıklık değerlerinin ise -1,461 – 1,029 arasında değiştikleri tespit edilebilmektedir. Verilerin bu şekilde dağılımlarının, referans alınan kaynaklar bağlamında ± 2 ve ± 7 arsında olduğu ve analizler için normal denebilecek düzeylerde oldukları söylenebilir (Şencan, 2005: 376; Şimşek, 2007: 74).

Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

20 ifadeden oluşan BEM Cinsiyet Rolü envanteri için Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Sonuçlar tablo 4.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 4.3. BEM Cinsiyet Envanterine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Faktör Yükleri	Cronbach Alpha	Açıklanan Varyans %
Erkeklik		0,948	45,426
İddialı	0,828		
Lider gibi davranan	0,850		
Baskın karakterli/sözü geçen	0,852		
Güçlü kişilikli	0,792		
Kuvvetli	0,766		
Haksızlığa karşı çıkan	0,671		
Risk almaktan çekinmeyen	0,701		
Kadınlık		,973	33,721
Anlayışlı	0,797		
Sempatik	0,767		
İncinmiş duyguları (insanları) teselli etmeyi seven	0,788		
Başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı	0,781		
Merhametli	0,820		
Çocukları seven	0,823		
Sevecen	0,836		
Anlayışlı	0,861		
Nazik/Kibar	0,834		
Cana yakın	0,812		
Toplam		,973	79,147
N=348; KMO= 0,961; Barlett's Sph. $\chi^2=7054,088$; $p>0,001$			

Tablo 4.3. incelendiğinde KMO testi sonucu örneklem yeterlilik değerinin 0,961 olduğu görülmektedir. Bu sonuç örneklemin faktör analizi için oldukça yeterli olduğunu göstermektedir. Aynı çizelgedeki Barletts Küresellik testi sonucunun (sig. ,000>0,05) anlamlı olması değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin faktör analizi için anlamlı olduğunu ve faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir (Altunışık ve ark. 2005; s. 216; Çokluk ve ark. 2010; s.207).

Ölçeğin boyutlarının belirlemek ve yapısal geçerliğini tespit etmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi (principal component) ve Varimax rotasyon uygulanmıştır. BEM Cinsiyet rolünün erkek rolü kısmında yer alan “agresif/saldırgan”, “başına buyruk” ve “kendi hakkını savunan” şeklindeki ifadelerin birden fazla faktöre yüklenmesi nedeniyle BEM Cinsiyet Rolü Envanteri’nden çıkartılmış ve geriye kalan maddeler ile birlikte yeniden faktör analizine tabi tutulmuştur.

Tablodaki kalan 17 madde incelendiğinde, maddelerin beklenen faktörlere yüklendiği, maddeler arası çapraz yüklenme problemi olmadığı ve maddelerin faktör yüklerinin 0,60’ın üzerinde olduğu görülmektedir.

Erkeklik alt boyutuna ait 7 madde olduğu görülmektedir. Maddelerin faktör yük değerlerine bakıldığında ,701 ile ,828 arasında değiştikleri görülmektedir. Alt boyuta ilişkin Cronbach Alpha değeri , 948 olarak bulunmuştur. Erkeklik alt boyutu, toplam varyansın 45,426’sını açıklamaktadır.

İkinci alt boyut olan Kadınlık alt boyutuna bakıldığında 10 maddenin yer aldığı görülmektedir. Bu alt boyuta ait olan maddelerin faktör yükleri ,812 ve ,797 arasında değişmektedir. Alt boyuta ilişkin Cronbach Alpha değeri ,973’tür. Kadınlık alt boyutu toplam varyansın 33,721’ini açıklamaktadır.

İki alt boyut toplam varyansın 79,147’sini açıklamaktadır. Tavşancıl (2006), maddelerin toplam varyans açıklama yüzdelerinin %40 ile %60 arası yeterli olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda ölçeğin varyans değerlerinin yeterli derecede olduğu görülmektedir.

BEM Cinsiyet Envanterine ilişkin Cronbach Alpha değeri ,973 olarak bulunmuştur. Bu durumda ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Büyüköztürk, 2006).

Anket formunda kullanılan bir diğer ölçek olan Şiddet Kültürü ölçeğini oluşturan ifadeler de geçerliliğin sağlanması amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizine tabi tutulmuştur. 9 ifadeden oluşan Şiddet kültürü ölçeğinin yapısal geçerliğini tespit etmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi (principal component) ve Varimax Rotasyon tekniği kullanılarak AFA uygulanmıştır.

Tablo 4.4. Şiddet Kültürü Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Faktör Yükleri	Cronbach Alpha	Açıklanan Varyans %
Şiddeti Onaylama		,745	34,655
Gerekliyse sorunların çözümünde bazen şiddet kullanılabilir	,845		
Şiddet kullanımı bazen normaldir.	,823		
Çocuklara erken yaşlardan itibaren dövüş/savunma sporları öğretilmelidir	,686		
Kesici aletler veya silahlar benim için hep çekici olmuştur	,630		
Çocukluğumda şiddet ağırlıklı oyun ve filmleri sevmişimdir	,621		
Şiddete Maruz Kalma		,806	28,707
Çocukluğumda, bizim ailede dayanın cennetten çıktığına inanılırdı	,859		
Çocukken babamın ya da evdeki diğer büyüklerimin ne zaman sevecekleri, ne zaman dövecekleri hiç belli olmazdı	,857		
Çocukluğumda fiziksel şiddete maruz kaldım	,794		
Toplam		,805	62,707
N=348; KMO= 0,776; Barlett's Sph. $\chi^2=1038,728$; $p>0,001$			

Tablo 4.4. incelendiğinde KMO örneklem yeterlilik değerinin ,776 görülmekte ve bu değer örneklemin faktör analizi için oldukça yeterli olduğunu göstermektedir. Aynı çizelgedeki Barletts Küresellik testi sonucunun ($p<0.05$) anlamlı olması değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin faktör analizi için anlamlı olduğunu ve faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir. AFA analizi sonucunda anket formunda yer alan “şiddetin her türüne karşıyım” ters ifadesi, dağılıma uymadığı ve faktör yükünün istenen düzeye ulaşmaması nedeniyle analizden çıkarılmıştır.

İncelendiğinde, Şiddeti Onaylama alt boyutunun 5 maddeden oluştuğu görülmektedir. Alt boyuta ilişkin maddelerin faktör yük değerleri ,621 ile 845 arasında değişmektedir. İlgili maddelerin Cronbach Alpha değeri ,745 olarak hesaplanmıştır. Şiddeti Onaylama alt boyutu, toplam varyansın 34,655’ini açıklamaktadır.

Şiddete Maruz Kalma alt boyutuna ait 3 madde yer almaktadır. Alt boyut altında yer alan bu maddelerin faktör yük değerleri ,794 ile ,859 arasında değişmektedir. Söz koşunu alt boyuta ilişkin Cronbach Alpha değeri ,806’dır. Şiddete Maruz Kalma alt boyutu, toplam varyansın 28,707’sini açıklamaktadır.

Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alpha değeri ,805 olarak bulunmuştur. Bu durumda ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Büyüköztürk, 2006).

Hipotez Testlerinin Analizi

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin testleri bu kısımda yapılmış ve bulgular paylaşılmıştır. İlk hipotezimiz olan ve “Erkeklik ve şiddeti onaylama arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır” şeklinde olan hipotezimiz yön belirten bir ilişki testi içerdiği için Korelasyon analizi ile test edilecektir. Hipotezde pozitif yön şeklinde bir yön belirtme söz konusu olduğu için tek kuyruklu (one-tailed) bir hipotez olarak değerlendirilmiştir. Korelasyon analizi neticesinde elde edilen tablo aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Tablo 4.5. Erkeklik ve Şiddeti Onaylama Arasında Pozitif Yönlü Bir İlişki Vardır Hipotezine İlişkin Basit Korelasyon Analizi Sonuçları

Erkeklik	Pearson Correlation	1	,185**
	Sig. (1-tailed)		,000
	N	348	341
Şiddeti Onaylama			1
			,000
		341	341

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 4.5. incelendiğinde elde edilen test sonuçlarına göre erkeklik ile şiddeti onaylama arasında pozitif yönlü bir ilişkiden bahsetmek mümkündür ($r = .185$, $p < .001$). 0,01 anlamlılık düzeyinde bu iki değişken arasındaki korelasyonun anlamlı olduğu test sonucunda ortaya konulmuştur. Korelasyon testlerinde $-1 - 0$; $0 - 1$ arasında değer alması beklenen katsayının 0,185 olarak hesaplanması hipotezin kabul edilebileceğini göstermektedir.

Araştırmada yer alan bir diğer hipotezimiz ‘Yaş gruplarına göre katılımcıların şiddeti onaylama düzeylerinde anlamlı bir fark vardır’ şeklindedir. Birden fazla grupta gruplar arası ortalama yapmamızı sağlayan ANOVA testi ile söz konusu hipotez test edilmiş ve aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 4.7. ‘Yaş Gruplarına Göre Katılımcıların Şiddeti Onaylama Düzeylerinde Anlamlı Bir Fark Vardır’ Hipotezine İlişkin Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

Erkeklik	sd	F	p
Gruplar arası	3	5,715	,001**
Grup içi	337		
Total	340		

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre, katılımcıların yaş gruplarına göre şiddeti onaylama düzeyi yüksek derecede anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0.01$). Söz konusu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için yapılan LSD testi yapılmıştır.

Tablo 4.8. Yaş Gruplarına Göre Katılımcıların Şiddeti Onaylama Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin LSD Testi Sonuçları

Yaş		Ortalama Farkları	Standart Hata	p
18 yaş altı	19-25 yaş	,23942	,14618	,162
	26-35 yaş	,32669*	,15554	,044*
	36 yaş ve üstü	,75556*	,18921	,000**
19-25 yaş	18 yaş altı	-,23942	,14618	,162
	26-35 yaş	,08727	,13936	,435
	36 yaş ve üstü	,51614*	,17615	,002**
26-35 yaş	18 yaş altı	-,32669*	,15554	,044*
	19-25 yaş	-,08727	,13936	,435
	36 yaş ve üstü	,42886*	,18399	,014*
36 yaş ve üstü	18 yaş altı	-,75556*	,18921	,000**
	19-25 yaş	-,51614*	,17615	,002*
	26-35 yaş	-,42886*	,18399	,014*

**p<0.01 *p<0.05

Tablo 4.8. incelendiğinde 18 yaş altı katılımcılar ile 26-35 yaş arası ve 36 yaş ve üstü katılımcıların şiddeti onaylama dereceleri arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05). Ayrıca 36 yaş ve üstü katılımcıların şiddeti onaylama düzeyleri ile 19-25 yaş arası ve 26-35 yaş arası katılımcıların şiddeti onaylama düzeyleri arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Araştırmada yer alan bir diğer hipotezimiz ise “Şiddete maruz kalma ve şiddeti onaylama arasında pozitif yönlü ilişki vardır” şeklinde ifade edilmektedir. Bu hipotezin test edilmesi için şiddete maruz kalma ve şiddeti onaylama arasındaki korelasyonun ortaya konulması gerekmektedir. Hipotezde pozitif yönlü bir ilişki şeklinde yön belirtildiği için hipotezimiz tek kuyruklu (one-tailed) bir yapıya sahiptir. Buna uygun olacak şekilde analiz edilmiştir.

Tablo 4.10. ‘Şiddete Maruz Kalma ve Şiddeti Onaylama Arasında Pozitif Yönlü İlişki Vardır’ Hipotezine İlişkin Basit Korelasyon Analizi Sonuçları

		Şiddeti Onaylama	Şiddete Maruz Kalma
Şiddeti Onaylama	Pearson Korelasyonu	1	,350
	Anlamlılık (1-tailed)		,000**
	N	341	339
Şiddete Maruz Kalma	Pearson Korelasyonu	,350	1
	Anlamlılık (1-tailed)	,000**	
	N	339	342

**p<0.01 *p<0.05

Tablo 4.10. incelendiğinde Şiddet Kültürü Ölçeği boyutlarından Şiddeti Onaylama ile Şiddete Maruz Kalma boyutları arasında orta derecede pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=350$; $p<0.01$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar da gerek toplumsal tecrübeler gerekse bilimsel araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Erkeklik ve şiddeti onaylama arasındaki çalışmamızda elde ettiğimiz pozitif anlamlı ilişki literatürde yapılmış (Nilan vd., 2009; Hong, 2000; Morgan, 1987; Connell, 2002; Miedzian, 2002) bir çok çalışmayla benzerlik göstermektedir.

Şiddet kavramının cinsiyet karşılığı erkekliktir. Erkeklik, kadim tecrübelerini günümüze taşıyarak, ispat mekanizmasını şiddet üzerinden işletmektedir. Erkeklik, şiddeti tekelinde bulundurmaktadır. Erkeklik ve şiddete ilişkin çalışmalar (Nilan vd., 2009; Hong, 2000; Morgan, 1987; Connell, 2002; Miedzian, 2002) ve tarihi gerçeklikler bu tezi güçlendirmektedir. Modern futbol oyuncusundan (Bulgu, 2012) seyircisine kadar erkeklik değerlerinin hakim olduğu (Messner, 2005; Pringle, 2005), erkekliğin üretildiği, hiyerarşinin cinsiyet temelli şiddet gösterimi üzerine kurulu olduğu bir alandır (Radmann, 2014; Harvey ve Piotrowska, 2013; Jones, 2008; Bairner, 1999; Bulgu, 2012).

Futbolda şiddet, erkekliğin postmodern ifadesi; taraftar grupları postmodern kabilelerdir. Geleneksel dönemde kabilelerinin iç işleyişlerindeki kurallar

ve erkeklik kültürü öğeleri günümüzde taraftar gruplarında devam etmektedir (Girtler, 2006; Morris, 1981). Aynı habitusun içinde var olan erkekler, kendi kurallarını koyar, kendi iktidar mekanizmalarını işletir ve kendi hiyerarşilerini kurarlar (Bourdieu, 1997). Bu sayede erkeklik kuralları gruba içkin hale gelir. Grup içinde var olabilmenin şartı, bu yazısız kurallara sıkı sıkıya bağlanmaktan geçmektedir. Bu kurallar erkek grubunun ekonomik, sosyal ve kültürel sınıflarına göre farklılık arz etmekle birlikte temelde erkeklik değerlerini yansıtmaktadır (Sancar, 2011: s. 33). Gruplar içindeki Ortodoks erkeklik, ortam içinde öğrenilir ve sorgulanmadan kabul edilir. Grup üyeleri artık Ortodoks erkek ideolojisinin yeminli üyeleridir. Kendilerini sert erkeklik söylemlerine adapte ederler (Anderson, 2008: s. 257). Örneğin üst sınıf erkek grupları için arzu edilen ve ideal olan erkek tipi; en az bir spor branşında çok iyi olmak, sert bir vücuda sahip olmak, iyi araba kullanmak gibi kültürel ve ekonomik kodlarla kurulurken; çalışmamızda yer alan taraftar grubu şiddeti onaylama düzeyi ve erkeklikle arasındaki pozitif korelasyon göstergesiyle grup içi hiyerarşinin ve temel kuralların şiddetle belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla erkeklik kültürü, ortaya çıktığı zemine göre farklı şekiller alabilmektedir. Kimi zaman şiddet grubumuzda olduğu gibi oldukça açık ve kristalize olarak görülürken, üst-orta sınıf erkekler arasında daha sembolik düzeyde ortaya çıkmaktadır.

Taraftar grupları genellikle genç yaşta üyelerden oluşmaktadır Yapılan araştırmalar göstermektedir ki yaş grupları ve şiddet arasında anlamlı bir fark vardır (Hacısoftaoğlu vd., 2012; Koçer, 2012; Çağlayan ve Fişekçioğlu, 2004; Türksoy, 2013). Futbolda şiddetin gençler arasında daha yaygın olduğu, şiddet ve gençlik arasında paralellik bulunduğunu söylemek mümkündür. Gençler, taraftar gruplarına dahil olarak sosyal, ekonomik ve kültürel anlamdaki eksikliklerini, grup içi hiyerarşide yükselerek gidermeye çalışmaktadırlar (Hebdige, 2004). Grubun temel yapısının sert erkeklik söylemi üzerine kurulu olması, biyolojik yapıyla da uygun olarak şiddetle sonuçlanmaktadır (Kızmaz, 2006). Çalışmamızda yapılan analizler sonucunda da benzer bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların şiddeti onaylama düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Yaş gruplarının şiddeti onaylama ortalamaları karşılaştırıldığında, yaş grubunun arttıkça şiddeti onaylama ortalamasının da düştüğü görülmektedir.

Şiddet, kendi içinde bir kısır döngü oluşturmaktadır. Bu döngü içinde yer alanlar yeni bir sarmal oluşturarak yatay ekseninde etki alanlarını genişletmektedirler. Çalışmanın bir diğer hipotezi olan şiddete maruz kalma ve şiddeti onaylama arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik analiz sonucu anlamlı olarak bulunmuştur. Hipotez testi sonucunda şiddete maruz kalma ve şiddeti onaylama arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç şiddet literatürü ile uyumludur (Bozkurt, vd., 2015; Margolin, vd. 2010; Möller ve Krahe, 2009).

Futbolun temel unsuru ve erkekliğin onur mücadelesi olan rekabet, taraftar gruplarının yapısını belirleyen önemli bir niteliktir. İki rekabetin buluşma alanı olan taraftar grupları, erkekliğin üretildiği, şekillendirildiği, geleneksel niteliklerle küresel özelliklerinin sistematize edilip pratiğe döküldüğü öğretici bir alan haline gelmiştir. Futbolun erkek yapısı ile erkekliğin şiddet anlayışı sentez oluşturarak, spor müsabakaları üzerinden şiddet eylemlerine dönüşmektedir. Bu anlamda şu söylenebilir ki, futbolda şiddet olaylarının en temel nedenlerinin başında erkeklik değerleri gelmektedir.

ÖNERİLER

Futbolda erkeklik ve şiddet arasındaki ilişki hakkında gerçekleştirilecek ileri araştırmalar için öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Çalışmada etnografik araştırma modeli temel alınarak nitel temelli bir araştırma modeli gerçekleştirilerek, grupla daha fazla zaman geçirilebilir. Bu sayede taraftar dünyasının kavranması ve içselleştirilmesi sağlanabilir.
- Araştırma, farklı taraftar gruplarında yenilenerek, erkeklik kültürünün bölgesel olarak değişip değişmediği incelenebilir.
- Alkol, uyuşturucu gibi zararlı maddelerin erkeklik kültürü ve şiddet açısından taşıdığı anlam incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, W. (1999). Boyun Eğme. (Çev: K. Şahin). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, E. (2008). I used to think women were weak. orthodox masculinity, gender segregation and Sport. Sociological Forum. Vol. 23, No. 2, June.
- Arendt, H. (2014). Kötülüğün sıradanlığı Eichmann Kudüs'te. (Çev: Ö. Çelik). İstanbul: Metis Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı, Sakarya Yayınevi, Sakarya, 212-216, 2005.
- Ayan, S. (2006), Şiddet ve fanatizm. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), 191-209.
- Bairner, A. (1999). Soccer, Masculinity, and violence in northern Ireland: between hooliganism and terrorism. Men and Masculinities January, Vol. 1, no. 3 P: 284-301.
- Bergson, H.(1986). Ahlak ile dinin iki kaynağı. (Çev: M. Karasan). Ankara: M.E.G.S.B.
- Bem, S. L. (1981). Bem sex role inventory professional manual. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press. Calvo-Salguero, A. García-Martínez.
- Brannon, L. (2010). Gender. Psychological Perspectives, 5. Edition, Boston: Pearson/ Allyn and Bacon.
- Bourdieu, P. (2014). Eril tahakküm. Bediz Yılmaz (Çev.). Ankara: Bağlam.
- Bozkurt, V. Tartanoglu, S. & Dawes, G. (2015). Masculinity and violence: sex roles and violence endorsement among university students. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 205, 254-260.
- Bulgu, N. (2012). Futbolda şiddetin erkeklik anlamları. Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe, 23 (4), 207–219.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Connell, R. W. (2005). Masculinities. 2nd ed., Cambridge: Polity.
- Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: rethinking the concept. Gender and Society, Vol. 19 No. 6, December, p: 829-859.
- Çağlayan H.S. ve Fişekcioğlu İ.B. (2004). Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler. 12. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 127-142.

Çokluk, Ö, Şekercioğlu, Ç. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: spss ve lisrel uygulamaları, Ankara: Pegem

Dökmen, Z. (1991). Bem cinsiyet rolü envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 35(1), 81-89.

Dunning, E. (1990). Sociological reflections on sport, violence and Civilization. International Review for the Sociology of Sport, 25(1), 65-83

Elias, N. and Dunning, E. (1986). Quest for Excitement: sport and leisure in the civilizing process. New York: Basil Blackwell.

Fandom, E. F. (2008). Female fandom: Identity, sexism, and men's professional football in England. Sociology of Sport Journal, 25, 516-537.

Freud, S. (Tarihsiz). Cinsiyet ve Psikanaliz. (Çev: Z. Yıldırım), Ankara: Yeryüzü Yayınevi

Girtler, R. (2006). Terbiyesizliğin Teorisi. (Çev. M. Beyaztaş). Edt. Ali Özcan, İstanbul: Kale Yayınları.

Goldberg, H. (1994). Erkek olmanın tehlikeleri. (Çev. S. Budak), Ankara: Öteki Yayınevi.

Hacısoftaoğlu, İ., Akcan, F., ve Bulgu, N. (2012). Hayali cemaatler olarak taraftar toplulukları: Ankaragücü taraftar grupları örneği. Spor Bilimleri Dergisi: Hacettepe Üniversitesi, 23(4), 159-176.

Hargreaves, J. McDonald, I. (2002). Cultural studies and sociology of sport, handbook of sport studies. Sage Pub, London.

Harvey, A., & Piotrowska, A. (2013). Intolerance and joy, violence and love among male football fans: towards a psychosocial explanation of 'excessive' behaviours. Sport in Society, 16(10), 1404-1413.

Hebdige, D. (2004). Altkültür: tarzın anlamı. (Çev: S. Nişancı). İstanbul: Babil Yayınları.

Hofstede, G. (1998). Masculinity and femininity as a dimension of culture, in masculinity and femininity: the taboo dimension of national cultures. Edited by Gert Hofstede and et. all. Sage Publications.

Hong, L. (2000). Toward a transformed approach to prevention: Breaking the link between masculinity and violence. Journal of American College Health, 48(6), 269-279.

Hunt, K. A., Bristol, T., & Bashaw, R. E. (1999). A conceptual approach to classifying sports fans. Journal of Services Marketing, 13(6), 439-452.

İlhan, E. (2014). Spor'da şiddetin ulaştığı Nokta; 17 Eylül 1967 Kayserispor-Sivasspor karşılaşması. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 16, 188-196.

Jones, W. K. (2008). Female fandom: Identity, sexism, and men's professional football in England. *Sociology of Sport Journal*, 25, 516-537.

Kandiyoti, D. (1997). Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: kimlikler ve toplumsal dönüşümler. (Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay). İstanbul: Metis Yayınları.

Kayaoğlu, A.G. (2000). Futbol fanatizmi, sosyal kimlik ve şiddet: bir futbol takımının taraftarlarıyla yapılan çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 291-319.

Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin sosyo-kültürel kaynakları üzerine sosyolojik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2), 247-267.

Kimmel, M. S. (2013). Homofobi olarak erkeklik: toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik. (Çev: Mehmet Bozok), *Fe Dergi*, 5(2), 92-107.

Koçer, M. (2012). Futbol derneklerine üye olan taraftarların şiddet ve holiganizm eğilimlerinin belirlenmesi: Kayseri örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32, 111-135.

Kozanoğlu, C. (1996). Bu maçı alıcaz. İstanbul: İletişim Yayınları.

Margolin, G., Vickerman, K. A., Oliver, P. H., & Gordis, E. B. (2010). Violence exposure in multiple interpersonal domains: Cumulative and differential effects. *Journal of Adolescent Health*, 47(2), 198-205.

Maral, E. (2004). İktidar, erkeklik ve teknoloji. *Toplum ve Bilim*, 101, 127-143.

Messner, M.(1990). Boyhood organized sports and the construction of masculinities. *Journal of Contemporary Ethnography*, 18(4) 416-444.

Messner, M. (2005). Still a man's world? Studying masculinities and sport (M.S. Kimmel, J. Hearn, R.W. Connell, der.). *Handbook of Studies on Men and Masculinities*, s. 313-325, USA: Sage Pub.

Michaud, Y. (1995). Şiddet.(Çev: C. Muhtaroglu), İstanbul: İletişim Yayınları.

Miedzian, M. (2002). Boys will be boys: Breaking the link between masculinity and violence. Lantern Books.

Morgan, D. H. (1987). Masculinity and violence. *Women, Violence and Social Control* Palgrave Macmillan UK.; 180-192)

Morris, D. (1981). The soccer tribe. London: J. Cape.

- Möller, I., & Krahe, B. (2009). Exposure to violent video games and aggression in German adolescents: A longitudinal analysis. *Aggressive Behavior*, 35(1), 75-89.
- Mutlu, E. (1996). Avrupa'yı salladık, ingiltere'yi de sallayacağız: Futbol, Milliyetçilik ve Şiddet. *Cogito Dergisi*, (6)7 363-377.
- Nilan, P. Broom, A. Demartoto, A. Doron, A. Nayar, K.R. Germov, J. (2009). Researching masculinities and violence in india and indonesia. Published in *Journal of Health and Development*, 4(1-4), 209-228.
- Pearson, G. (2012). *An ethnography of English football fans : cans, cops and carnivals*. Manchester University Press, Manchester.
- Pringle, R. (2005). Masculinities, sport and power a critical comparison of Gramscian and foucauldian inspired theoretical tools. *Journal of Sport and Social Issues*, 29(3),256-270.
- Radmann, A. (2014). Hooligans: nice guys or the last alpha males? A study of football supporters' self-image. *Soccer & Society*, 15(4), 548-563.
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: imkansız iktidar; ailede, ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Schwarz, O. (1971). *Cinsiyet Psikolojisi*. Çev. Halis Özgü), İstanbul: Özgü.
- Sen, H. (2013), *Futbolun değişen yapısı üzerine sosyolojik bir analiz*. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 88, 88-106.
- Spaij, R. (2006). *Aspects of hooligan violence*. Technical report, ASSR Working Paper.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlik*, Ankara: Seçkin
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*, Ankara: Ekinoks
- Talimciler A. (2006). *Sosyolojik açıdan futbol fanatizmi*. *Sosyoloji Dergisi*, 15, 91-104.
- Taştan, Ş. (2009). *Futbol taraftarlığı ve şiddet olgusu: farklı taraftar gruplarında şiddet eğilimleri üzerine karşılaştırmalı sosyolojik bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.
- Taylor, İ. (2014). *On the sports violence question: soccer hooliganism revisited*, Sport, Culture and Ideology. Edit: Jennifer Hargraes, Routledge, New York.

Türksoy, A. (2013). Üç büyük kulüp futbol taraftarının sosyal kimlikleri ve şiddete bakış açıları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 3,34-38

Oakley, A. (2015). *Sex, gender and society*. Ashgate Publishing, Ltd.:Surrey

Öztürk, A. B. (2013). Erkten erkeklige bebekten katile. 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla,

Uçan, G. (2012) Post-modern erkeklik. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 262-271.

Vatandaş, C. (2011). “Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları* 35,29-56.

Yıldız M., Fişekçioğlu, İ.B., Çağlayan, H.S.,Tekin M., Şirin E.F., Akyüz M. (2007). Futbol seyircisinin sosyoekonomik yapısının şiddete etkisi (Karamanspor örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 145157.

Young, K. (2012). *Sport, violence and society*. New York: Routledge Press.

Wheaton, B. (2000). “New lads”?: masculinities and the “new sport” participant, *Man and Masculinities*. 2(4) 434-456.

Zelyurt, M. K. (2011). Türkiye’de futbol şiddetinin sosyolojik açıdan incelenmesi ve çözüm önerileri. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.